RAQAMLI MULOQOT MUHITIDA O‘ZBEK TILINING LEKSIK-SEMANTIK O‘ZGARISHLARI VA USLUBIY XUSUSIYATLARI

Is’xakova Surayyo Yasharovna
Toshkent davlat texnika universiteti akademik litseyi “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi oliy tiifali o’qituvchisi
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23035874

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli kommunikatsiyaning muhim maydonlaridan biri bo‘lgan ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek tilining leksik-semantik tarkibi va uslubiy qo‘llanishidagi o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Telegram, Instagram, Facebook va TikTok kabi platformalardagi muloqot misolida yangi so‘z va birliklarning paydo bo‘lishi, o‘zlashmalar, jargon va sleng, qisqartmalar, shuningdek, ixcham sintaktik qurilmalar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, emoji, mem va stikerlarning mazmun yaratishdagi pragmatik vazifasi, yozma va og‘zaki nutq xususiyatlarining yaqinlashuvi hamda o‘zbek, rus va ingliz tillari birliklarining bir matn doirasida qo‘llanishi yoritiladi. Tahlil natijalari ijtimoiy tarmoqlar o‘zbek tilining zamonaviy rivojlanish jarayonlarini kuzatish uchun muhim lingvistik muhit ekanini ko‘rsatadi.
Kalit so‘zlar: raqamli muloqot, ijtimoiy tarmoq diskursi, o‘zbek tili, leksik-semantik o‘zgarish, neologizm, o‘zlashma, internet-sleng, qisqartma, kodu o‘zgartirish, multimodal muloqot, emoji, raqamli lingvistika.

Annotation: This article examines lexical-semantic change and stylistic variation in Uzbek as used in contemporary social media communication. Drawing on examples associated with Telegram, Instagram, Facebook, and TikTok, it considers the emergence of new lexical units, loanwords, jargon and slang, abbreviations, and compressed syntactic patterns. Particular attention is given to the pragmatic role of emojis, memes, and stickers, the convergence of written and spoken language, and the interaction of Uzbek, Russian, and English elements within digital messages. The analysis demonstrates that social media provides an important environment for observing current processes in the development and use of the Uzbek language.
Keywords: digital communication, social media discourse, Uzbek language, lexical-semantic change, neologism, borrowing, internet slang, abbreviation, code-switching, multimodal communication, emoji, digital linguistics.

Аннотация: В статье рассматриваются лексико-семантические изменения и стилистические особенности употребления узбекского языка в современной цифровой коммуникации. На материале общения в социальных сетях Telegram, Instagram, Facebook и TikTok анализируются новые лексические единицы, заимствования, жаргонизмы, сленг, сокращения и синтаксические способы языковой компрессии. Отдельное внимание уделяется прагматической функции эмодзи, мемов и стикеров, сближению письменной и устной речи, а также взаимодействию узбекских, русских и английских элементов в цифровом дискурсе. Полученные наблюдения позволяют рассматривать социальные сети как значимую среду для изучения современных процессов функционирования узбекского языка.

Ключевые слова: цифровая коммуникация, дискурс социальных сетей, узбекский язык, лексико-семантические изменения, неологизм, заимствование, интернет-сленг, сокращение, переключение кодов, мультимодальная коммуникация, эмодзи, цифровая лингвистика.

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning tez sur’atlarda rivojlanishi va internet tarmoqlarining kundalik hayotga chuqur kirib borishi insonlar o‘rtasidagi kommunikativ munosabatlarning shakli va mazmuniga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Hozirgi davrda Telegram, Instagram, Facebook, TikTok va YouTube singari platformalar faqat axborot almashish yoki shaxsiy muloqot vositasi bo‘lib qolmay, balki yangi til birliklari, kommunikativ usullar va uslubiy shakllar yuzaga keladigan faol lingvistik makonga aylandi. Shu jarayonda o‘zbek tilining ham raqamli muhitdagi qo‘llanish doirasi kengayib, uning lug‘aviy va uslubiy imkoniyatlarida yangi ko‘rinishlar paydo bo‘lmoqda.

An’anaviy adabiy til rasmiy, ilmiy va badiiy nutqda orfografik, punktuatsion hamda stilistik me’yorlar bilan tartibga solinadi. Ijtimoiy tarmoqlardagi kommunikatsiya esa tezkorlik, norasmiylik va multimodallik bilan ajralib turadi. Bunda foydalanuvchi axborotni imkon qadar qisqa vaqt ichida yetkazish, suhbatdoshga tez javob berish va fikrini emotsional tarzda ifodalashga intiladi. Natijada yozma muloqot tarkibida og‘zaki nutqqa xos birliklar, qisqartmalar va ekspressiv vositalar faol qo‘llanmoqda.

Ijtimoiy tarmoq diskursining o‘ziga xosligini belgilovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat: muloqotning yuqori tezligi; yozma va og‘zaki nutq unsurlarining qorishuvi; matn bilan bir qatorda tasvir, video, emoji va stikerlardan foydalanish; shuningdek, foydalanuvchining cheklangan vaqt va ekran hajmi sharoitida axborotni ixcham shaklda berishga intilishi.

O‘zbek internet segmentida o‘zbek tilining qo‘llanish ko‘lami kengayib borayotgan bir paytda yangi o‘zlashmalar, internetga xos neologizmlar, qisqartmalar va me’yoriy yozuvdan chekinish holatlarini tizimli o‘rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonlarni tadqiq etish zamonaviy o‘zbek tilining raqamli kommunikatsiya sharoitidagi rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlash imkonini beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda ijtimoiy tarmoqlarda qo‘llanayotgan o‘zbek tilining lug‘aviy, semantik va uslubiy xususiyatlarini aniqlash maqsadida bir-birini to‘ldiruvchi bir necha lingvistik yondashuvlardan foydalanildi.

Birinchidan, korpus va diskurs tahlili asosida 2024–2026-yillar davomida Telegram kanallari, jumladan, ommabop yangiliklar hamda blogerlik yo‘nalishidagi kanallar, shuningdek, Instagram sahifalari va Facebook guruhlarida uchraydigan foydalanuvchi postlari hamda izohlar o‘rganildi. Manbada qayd etilgan ma’lumotlarga ko‘ra, tahlil uchun 15 000 dan ortiq post va sharh tanlab olingan.

Ikkinchidan, kompressiv-semantik yondashuv yordamida internet muloqotida so‘z va iboralarning qisqarishi, ixcham shaklga kelishi hamda ayrim birliklarning yangi yoki kengaygan ma’nolarda ishlatilishi ko‘rib chiqildi.

Uchinchidan, kodu o‘zgartirish va gibridizatsiya hodisalari orqali o‘zbek nutqida rus va ingliz tillariga mansub birliklarning qo‘llanishi hamda bunday aralashuvning kommunikativ vazifalari tahlil qilindi.

To‘rtinchidan, pragmatik tahlil asosida emoji, mem va boshqa multimodal vositalarning matn mazmuni, kayfiyati va emotsional-ekspressiv ta’siriga qo‘shayotgan hissasi baholandi.

NATIJALAR VA TAHLIL

O‘rganilgan materiallar asosida ijtimoiy tarmoq diskursidagi o‘zbek tilining leksik-semantik va uslubiy xususiyatlarini uch asosiy yo‘nalishda ko‘rish mumkin: yangi leksik birliklarning shakllanishi va ma’no o‘zgarishlari; uslubiy aralashuv va kodu o‘zgartirish; multimodal vositalarning til birliklari bilan birgalikda qo‘llanishi.

1. Leksik-semantik o‘zgarishlar va yangi birliklar

Raqamli kommunikatsiya o‘zbek tili lug‘at tarkibiga, ayniqsa, axborot texnologiyalari va internet bilan bog‘liq ko‘plab birliklarning kirib kelishini tezlashtirmoqda. Ayrim inglizcha terminlar bevosita o‘zlashtirilsa, boshqalari o‘zbek tilining grammatik imkoniyatlariga moslashtirilgan holda qo‘llanmoqda.

Masalan, to post birikmasi “To post qilmoq” yoki “To post joylamoq”, to share “ulashmoq” yoki “shaer qilmoq”, to stream esa “strim qilmoq” va “efirga chiqmoq” shakllarida uchraydi. Content so‘zi “kontent” shaklida o‘zbekcha raqamli muloqotga singib, asosan internetda taqdim etiladigan mazmunni ifodalashga xizmat qilmoqda. Blogger va influencer birliklari ham moslashgan shakllarda – “bloger” va “inflyuenser” tarzida ishlatiladi.

Ijtimoiy tarmoqlar ta’sirida ayrim so‘zlarning dastlabki ma’nosi kengayib, ularga yangi ekspressiv yoki baholovchi ma’no yuklanmoqda. Masalan, “xayp” atamasi sun’iy shov-shuv va keng e’tibor uyg‘otish holatini ifodalashi mumkin. “Bot” so‘zi texnik ma’nosidan tashqari, raqamli muloqotda mustaqil fikrsiz, tayyor topshiriqni bajaruvchi shaxsga nisbatan ham qo‘llanadi. “Xeyter” salbiy munosabat bildiruvchi yoki doimiy tanqid qiluvchi shaxsni, “troll” esa ataylab nizoli yoki provokatsion vaziyat yuzaga keltiruvchi akkaunt yoki foydalanuvchini anglatadi.

Internet muloqotida kommunikativ vaqtni tejash va xabarni tez yozish ehtiyoji qisqartmalarning keng tarqalishiga ham sabab bo‘lmoqda. Jumladan, “salom” o‘rnida “slm”, “rahmat” o‘rnida “rmx”, “qayerdasiz?” o‘rnida “qasiz?” yoki “qadasiz?”, “assalomu alaykum” o‘rnida esa “A.A.” yoki “assalom” kabi ixcham shakllar ishlatilishi mumkin. Bunday birliklar adabiy tilning me’yoriy shakllari emas, balki norasmiy raqamli muloqotga xos kommunikativ qisqartmalar sifatida namoyon bo‘ladi.

2. Uslubiy aralashuv va kodu o‘zgartirish

Ijtimoiy tarmoqlardagi o‘zbekcha muloqotda sof adabiy uslub bilan chegaralanib qolmaydigan, turli tillarga mansub birliklar birikmasidan tarkib topgan gibrid nutq shakllari ham keng kuzatiladi. Bunday holat ko‘pincha foydalanuvchining fikrni ta’sirchan, zamonaviy yoki norasmiy tarzda yetkazish istagi bilan bog‘liq.

O‘zbek, rus va ingliz tillari birliklarining bir gap tarkibida qo‘llanishi bunga misol bo‘la oladi: “Bugungi event juda zo‘r bo‘ldi, organizatorlarga respect, prosto dushi xursand bo‘ldik!” Ushbu jumlada o‘zbekcha, inglizcha va ruscha birliklar yagona kommunikativ mazmunni shakllantirish uchun birgalikda ishlatilgan. Demak, kodu o‘zgartirish raqamli muloqotda faqat til bilish darajasi bilan emas, balki uslubiy va pragmatik maqsadlar bilan ham bog‘lanadi.

Raqamli yozishmalarda grammatik va punktuatsion me’yorlarning nisbatan erkinlashuvi ham ko‘zga tashlanadi. So‘z boshidagi bosh harflarni tushirib qoldirish, aksincha, hissiy ta’sirni kuchaytirish uchun butun so‘zni katta harflarda yozish, bir nechta undov yoki so‘roq

belgilarini ketma-ket qo‘llash shular jumlasidandir. Masalan, CAPS LOCK shakli ko‘pincha kuchli hayajon, ta’kid yoki shartli ravishda “baqirish” ma’nosini bildiradi.

Shuningdek, tinish belgilarini umuman ishlatmaslik, ularni ortiqcha takrorlash, “h” va “x”, “o‘” va “g‘” kabi harflarni yozishda e’tiborsizlik ham uchraydi. “O‘g‘il” so‘zining “ogil”, “xabar” so‘zining “habar” tarzida yozilishi shunday holatlarga misol bo‘la oladi. Bularning barchasi internet yozishmasida tezkorlik va norasmiylikning kuchli ekanini ko‘rsatadi.

3. Multimodal va vizual kommunikatsiya vositalari

Ijtimoiy tarmoq diskursini faqat verbal matn doirasida o‘rganish yetarli emas. Raqamli muloqotda yozuv tasvir, emoji, mem, stiker va boshqa vizual belgilar bilan birgalikda mazmun hosil qiladi. Shu sababli zamonaviy internet nutqining muhim belgilaridan biri multimodallik hisoblanadi.

Vizual vosita	**Funksiyasi va lingvistik roli**	**Misol**
Emoji **(Paralingvistik)**	Matndagi ohang, kayfiyat va qochiriqlarni (ironiya) ifodalaydi. So‘z o‘rnini bosadi.	"Rahmat *" (samimiy emas/masxara) vs "Rahmat* " (minnatdorlik)
Memlar **(Meme)**	Kognitiv va madaniy kodlarni uzatadi. Qisqa matn va tasvir orqali murakkab ijtimoiy hodisani ifodalaydi.	Yillar davomida shakllangan iboralar o‘rniga tayyor tasviriy shablon qo‘llash.
Stikerlar	Tayyor iboralar va emotsional reaksiyalar to‘plami.	"Chiki-piki", "Kotta bola", "Yorvoribsiz" va h.k.

Emoji matnning ohangi, kayfiyati va munosabatini aniqlashtirishga xizmat qiladi. Ayrim vaziyatlarda u so‘zning o‘rnini qisman egallashi yoki bir xil yozilgan gapga turlicha pragmatik ma’no berishi mumkin. Masalan, “Rahmat” so‘ziga qo‘shilgan turli emojilar samimiy minnatdorlik, kinoya yoki masxara kabi turli munosabatlarni anglatishi mumkin.

Memlar qisqa matn va tasvir vositasida muayyan madaniy yoki ijtimoiy mazmunni tez yetkazishga yordam beradi. Ular ko‘pincha uzoq izoh o‘rniga foydalanuvchilarga tanish bo‘lgan tayyor vizual shablondan foydalanadi. Shu jihatdan memlar raqamli muloqotda umumiy kognitiv va madaniy kod vazifasini bajaradi.

Stikerlar esa tayyor emotsional munosabat va reaksiyalarni qisqa shaklda ifodalash imkonini beradi. “Chiki-piki”, “Kotta bola”, “Yorvoribsiz” kabi stikerlar ayrim vaziyatlarda butun bir gap yoki hissiy munosabatning o‘rnini bosishi mumkin. Natijada matn va vizual belgi o‘zaro birikib, yagona kommunikativ mazmunni shakllantiradi.

XULOSA

Ijtimoiy tarmoqlardagi o‘zbekcha muloqotni tahlil qilish raqamli muhit tilning lug‘aviy tarkibi, semantik imkoniyatlari va uslubiy qo‘llanishida sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltirayotganini ko‘rsatadi. Mazkur o‘zgarishlarni bir necha umumiy jihat orqali tavsiflash mumkin.

Birinchidan, o‘zbek tilining leksik tarkibi xalqaro va texnologik terminlarning o‘zlashuvi, shuningdek, mavjud birliklarning yangi ma’nolarda ishlatilishi hisobiga kengaymoqda. Shu bilan birga, rus va ingliz tillari bilan bevosita aralashuv holatlari ham raqamli kommunikatsiyaning muhim belgilaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Ikkinchidan, internet muloqotida yozma va og‘zaki nutq o‘rtasidagi an’anaviy chegaralar nisbatan yumshamoqda. Qisqartmalar, ixcham sintaktik shakllar, norasmiy yozuv va emotsional belgilar kommunikativ tezlikni ta’minlash vositasiga aylanmoqda.

Uchinchidan, emoji, mem va stikerlar oddiy bezak vositasi emas, balki matnning mazmuniy va pragmatik tuzilishida ishtirok etuvchi multimodal birliklar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ular yozma xabarning hissiy, baholovchi va madaniy mazmunini boyitadi.

Shu asosda ijtimoiy tarmoq diskursidagi yangi birliklarni tizimli kuzatib borish, internet-sleng va neologizmlarning o‘zbek tilidagi qo‘llanish xususiyatlarini o‘rganish hamda raqamli savodxonlikni oshirish muhimdir. Zamonaviy o‘zbek tili izohli lug‘atini yangi raqamli birliklar bilan ilmiy asosda boyitish va internet muhitida adabiy til me’yorlariga rioya etish madaniyatini kuchaytirish ushbu yo‘nalishdagi amaliy vazifalardan biri bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abduahatov, N. (2022). O‘zbek internet diskursining lingvistik xususiyatlari. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Crystal, D. (2006). Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Yusupov, U. K. (2020). Chog‘ishtirma lingvistika va diskurs tahlili. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
4. Mahmudov, N. (2018). O‘zbek tili uslubiyati va nutq madaniyati. Toshkent: O‘qituvchi.
5. Herring, S. C. (2013). Discourse in Computer-Mediated Communication. In The Handbook of Discourse Analysis (pp. 613–637). Wiley-Blackwell.
6. Rahmatullayev, Sh. (2010). Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: Universitet.
7. Searle, J. R. (1969). Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press.